

1945 Sonrası Sancak Sorunu: Sosyalist Yugoslavya, Sırbistan, Karadağ ve Boşnaklar

Caner SANCAKTAR¹

¹Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi, E-mail:
caner.sancaktar@kocaeli.edu.tr , canersancaktar@hotmail.com

Özet: Müslüman Boşnakların yaşadığı ve Sırbistan ile Karadağ arasında yer alan Sancak bölgesi 1878 Berlin Antlaşması'na kadar Osmanlı yönetimi altında kaldı. Sancak bölgesi ve Boşnakları, 1878-1941 döneminde sırasıyla Avusturya İmparatorluğu, Sırbistan Krallığı, Karadağ Krallığı ve Yugoslavya Krallığı tarafından yönetildi. İkinci Dünya Savaşı yıllarında Sancak bölgesini ve bir bütün olarak Yugoslavya'yı Alman ve İtalyan orduları işgal etti. Savaş sonrasında Sancak bölgesi Sosyalist Yugoslavya içinde kaldı (1945-1990). Sosyalist Yugoslavya Federasyonu 1990 sonrasında parçalanınca Sancak bölgesi Sırbistan ve Karadağ hakimiyeti altına girdi ve Sancaklı Boşnaklar, Sırbistan ile Karadağ'a karşı özerklik mücadelesi başlattılar. Bu makalenin konusu ve amacı, Sosyalist Yugoslavya içinde ve Sosyalist Yugoslavya parçalandıktan sonra Sırbistan, Karadağ ve Müslüman Boşnaklar arasında yaşanan Sancak Sorununu açıklayıp analiz etmektir. Bu amaçla, makale kapsamında sırasıyla Sosyalist Yugoslavya döneminde (1945-1990), Sosyalist Yugoslavya'nın parçalanması sürecinde ve sonrasında yaşanan Sancak sorunu incelenip eleştirel biçimde açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sancak, Sosyalist Yugoslavya, Sırbistan, Karadağ, Boşnaklar

The Sanjak Issue Since 1945: Socialist Yugoslavia, Serbia, Montenegro and Bosniaks

Abstract: Sanjak region populated by Muslim Bosniaks and located between Serbia and Montenegro had been ruled by the Ottoman Empire until the Treaty of Berlin 1878. In the period of 1878 and 1941, Sanjak region and Bosniaks had been ruled respectively the Habsburg Empire, Serbian and Montenegrin kingdoms, and the Kingdom of Yugoslavia. Sanjak region and as a whole Yugoslavia was invaded by the German and Italian military troops in the Second World War. After the Second World War, Sanjak region became a part of Socialist Yugoslavia between 1945-1990. After disintegration of the Socialist Yugoslavia, Serbia and Montenegro took control over Sanjak region and Bosniaks in Sanjak started struggle for political autonomy against Serbia and Montenegro. This article's subject and purpose is explaining and analyzing the Sanjak Issue among Serbia, Montenegro and Muslim Bosniaks within Socialist Yugoslavia and after disintegration of the Socialist Yugoslavia. For this purpose, the Sanjak Issue in the period of Socialist Yugoslavia between 1945-1990, during disintegration process of the Socialist Yugoslavia and after the disintegration are respectively studied and explained critically in the context of the article.

Keywords: Sanjak, Socialist Yugoslavia, Serbia, Montenegro and Bosniaks

1. Giriş

Osmanlı İmparatorluğu tarafından fethedilmeden önce Sancak bölgesinin adı "Raška (Raşka)" idi. Burası 1. yüzyıldan itibaren Roma İmparatorluğu'nun elindeydi. Roma İmparatorluğu 395'te ikiye bölündükten sonra Raška bölgesi Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu'nun elinde kaldı. Slavlar 6. yüzyılın başından itibaren Karpatlar'ın kuzeyinden güneye inip Balkan topraklarına yerleştiler. Yüzyılın sonuna gelindiğinde Slav kabileleri bölgenin önemli bir gücü haline gelmiş bulunuyorlardı. Slav Sırp kabileleri, Balkan coğrafyasına vardıklarında ilk yerleştikleri yer Raška bölgesi oldu. Bu nedenle yüzyıllar boyunca Sırlar, "Raşkalılar" adıyla anıldılar.

Ortaçağ Sırp Krallığı, bugünkü Karadağ ve Raška bölgelerinde Sırp Beyi Vojislav'ın oğlu Michael tarafından kuruldu (1077) ve Michael'in oğlu Bodin döneminde (1081-1101) genişledi. Kral Bodin'in ölümünden sonra taht savaşları başladı. Taht savaşları sırasında askeri ve siyasi güç Karadağ bölgesinden Raška'ya kaydı. 1160'larda Stefan

Nemanja liderliğinde Raška'da yeni bir Sırp hanedanlığı ortaya çıktı. Stefan Nemanja, 1168'da Ortodoks Hıristiyanlığı bugünkü Novi Pazar (Yenipazar) şehrinde bulunan Sv. Petar Kilisesi'nde resmen kabul etti. Ertesi yıl Raška Veliki Župan (Raška Büyük Beyi) unvanını aldı. Bu tarihten itibaren Sırbistan Krallığı'nı iki asır boyunca Nemanja Hanedanlığı yönetti. Stefan Nemanja 1196'ya kadar tahtta kaldı. Bu süre zarfında Raška'da manastır ve kiliseler inşa etti. Böylece bölge, Sırp Krallığı, Sırp Ortodoks Kilisesi ve Sırp kültürünün merkezi haline geldi. Tüm bu nedenlerden dolayı Yenipazar ve bir bütün olarak Raška (bugünkü Sancak) bölgesi, Sırp ulusu ve ulusal kimliği için büyük önem taşır. (Bkz. Ćirković, 2004, s. 29-33, 82-87; Judah, 1997, s. 7-9, 17-19; Darby, 1968, s. 87-93).

1389'da Kosova Savaşı kazanıldıktan sonra Osmanlı Devleti Sırbistan topraklarını ele geçirmeye başladı. Osmanlılar ilk defa 1396'da Raška bölgesine girerek buradaki bazı kaleleri ele geçirdiler. Kalelere Osmanlı askerleri hâkim idi. Ama kalelerin dışındaki topraklara Sırp Beyleri hükmediyorlardı. Dolayısıyla

bölgenin tam olarak Osmanlı hâkimiyetine girmesi ancak 1455-1465 döneminde gerçekleşti. 1463 ve 1483 yıllarında ise Bosna ve Hersek bölgeleri fethedildi. Raška toprakları, Bosna ve Hersek sancaklarına bağlandı. Fethedilen topraklar genişleyince 1580'de Bosna Eyaleti oluşturuldu. Raška bölgesi, Osmanlı Devleti tarafından "Yeni Pazar (Novi Pazar) Sancağı"na dönüştürülüp Bosna Eyaleti'ne bağlandı (İslam Ansiklopedisi, Cilt 36, 2009, s. 100).

Yani Sırlar tarafından "Raška" olarak adlandırılan bu bölge, 1580'den itibaren Osmanlı Devleti tarafından "Yeni Pazar Sancağı" olarak adlandırıldı. Bu bölge, adını, merkez şehir olan Novi Pazar (Yeni Pazar)'dan aldı. Bölge, 1878'de Osmanlı hâkimiyetinden çıktıktan sonra kısaca "Sancak" olarak adlandırıldı. Bu adlandırma Boşnaklar arasında günümüzde de devam etmektedir. Fakat Sırlar bölgeye "Raška" demeyi tercih etmektedirler.

Bosna, Hersek ve Sancak bölgelerinde 15. yüzyıldan itibaren Osmanlı etkisiyle İslamlaşma süreci yaşandı. Bugünkü Bosna-Hersek ve Sancak bölgelerinde yaşayan Hıristiyan Slavların (Bogomiller, Katolik Hırvatlar, Ortodoks Sırlar ve Karadağlılar) önemli bir bölümü Osmanlı hâkimiyeti altında çeşitli nedenlerden dolayı İslamiyet dinine geçtiler. Osmanlı Devleti, Bosna, Hersek ve Sancak bölgelerinde Müslümanlaşan Slavlara "Boşnak" adını verdi. Müslüman Boşnaklar, komşuları ve soydaşları olan Sırlar, Karadağlılar ve Hırvatlarla karşı Osmanlı Devleti ile ittifak kurdular ve bölgenin İstanbul tarafından kontrol edilip yönetilmesinde büyük roller üstlendiler. Bununla birlikte, Boşnak seçkinleri (çiftlik beyleri, kapetanlar, ayanlar, lonca liderleri, ulema) II. Mahmut'un merkezîyetçilik siyasetine karşı çıkarak Bosna Eyaleti (bugünkü Bosna, Hersek ve Sancak bölgeleri) için geniş siyasi özerklik talep ettiler. Bu talep İstanbul tarafından karşılanmayınca Boşnaklar ile Osmanlı Devleti arasında anlaşmazlıklar ve çatışmalar yaşandı. Tüm bu gelişmeler neticesinde Bosna, Hersek ve Sancak bölgelerinde Ortodoks Sırlar, Karadağlılar, Katolik Hırvatlar ve Müslüman Osmanlılar-Türklerden ayrı bir "Müslüman Slav Boşnak" kimliği ve ulusu ortaya çıkıp tarihsel süreçte gelişti (Bkz. Imamović, 1998; Babuna, 2000; Sancaktar, 2015, s. 23-44).

Osmanlı Devleti 1830'da Sırbistan'a Özerk Prenslük statüsü verince Sırp Prensi Miloš Obrenović, Sırbistan Prenslüğü'ne bırakılan topraklarda yaşayan Boşnakları kovmaya başladı. Kovulan Boşnakların büyük bölümü, Bosna Eyaleti'ne bağlı Yeni Pazar Sancağı'na (bugünkü Sancak bölgesine) göç etti. Böylece Sancak bölgesindeki Müslüman Boşnak nüfusu ve nüfuzu, Ortodoks Sırp ve Karadağlıların

aleyhine daha da arttı (Popovic, ty., s. 191). Bu durum, bölgedeki Ortodoks Sırlar ve Karadağlılar ile Müslüman Boşnaklar arasındaki rekabeti ve gerginliği arttırdı.

Sancak bölgesi, 1878 Berlin Kongresi/Antlaşması sonucunda Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun kontrolüne geçti. Böylece Sancak Boşnakları için zorlu tarihsel süreç başlamış oldu. Balkan Savaşları sonucunda Sancak bölgesi, Sırbistan ile Karadağ krallıkları arasında ikiye bölündü. Bu tarihten itibaren Sancak Boşnakları üzerinde baskılar giderek arttı ve göç ettirme politikası başlatıldı. Çünkü milliyetçi Sırp ve Karadağ krallıkları, bölgedeki Müslüman Boşnak varlığını zayıflatmak ve böylece Sancak'a mutlak hâkim olmak istiyorlardı. Buna karşılık Sancaklı Boşnaklar, Sırbistan ve Karadağ içinde siyasi özerklik talep ettiler. Fakat bu talep Sırp ve Karadağ yönetimleri tarafından kabul edilmedi. Böylece Balkan Savaşları'ndan itibaren Sırbistan, Karadağ ve Boşnaklar arasında "Sancak Sorunu" oluştu ve günümüze kadar ulaştı.

Bu bölge, sadece Sırlar ve Karadağlılar için değil, aynı zamanda Boşnaklar için de son derece önemlidir. Çünkü Boşnakların anavatanı, bugünkü Bosna-Hersek ve Sancak topraklarıdır. Sırların adlandırmasıyla "Raška", Boşnakların adlandırmasıyla "Sancak" bölgesi, Osmanlı hâkimiyeti altında 1580'den 1877'ye kadar Bosna Eyaleti'nin bir sancağı (Yeni Pazar Sancağı) idi. 1878 Berlin Kongresi'ne kadar Osmanlı hâkimiyeti altında kalmış olan Bosna Eyaleti (bugünkü Bosna-Hersek ve Sancak bölgeleri), Müslüman Boşnak ulusu ve kimliğinin doğup geliştiği bölgedir. Bu nedenle Bosna-Hersek ve Sancak bölgeleri, tarih boyunca Boşnaklar ve Müslüman Boşnak kimliği için büyük önem arz etmiş ve bir "Boşnak Anavatanı" olmuştur.

Sancak bölgesinde Boşnaklar, Sırlar, Karadağlılar, Arnavutlar ve az sayıda Roman azınlık yaşamaktadır. Nüfusun çoğunluğunu Boşnaklar oluşturmaktadır. Fakat Sancak Boşnakları, 1878'den itibaren çeşitli baskılara, saldırılara ve asimilasyon politikalarına maruz kaldılar. Bu nedenle bölgedeki Boşnak nüfus özellikle 1878'den itibaren azalmıştır. Buna rağmen Sancak Boşnakları, günümüze kadar bölgedeki varlıklarını güçlü biçimde muhafaza etmeyi başardılar. Dolayısıyla Sancak tarihi, özellikle 1878 Berlin Antlaşması'ndan itibaren Boşnak ulusal mücadele tarihi olarak şekillenmiştir.

Sancak bölgesi ve bir bütün olarak Yugoslavya İkinci Dünya Savaşı yıllarında Alman ve İtalyan orduları tarafından işgal edildi. Savaş sonrasında Sosyalist Yugoslavya kuruldu. Sosyalist Yugoslavya içinde Sırbistan ile Karadağ'a federe cumhuriyet statüsü verildi. Fakat Sancak bölgesine federe cumhuriyet

veya özerk eyalet statüsü verilmeyip, Sırbistan ile Karadağ federe cumhuriyetlerine bırakıldı. Sosyalist Yugoslavya 1991'de parçalanma sürecine girince Sancak üzerindeki Sırbistan - Karadağ hâkimiyeti güçlendi ve Boşnaklar üzerindeki baskılar arttı. Buna karşılık olarak Sancaklı Boşnaklar, Sırbistan ile Karadağ'a karşı günümüze kadar devam edecek olan siyasal özerklik mücadelesi başlattılar.

Bu makale, 1945 sonrasında Sosyalist Yugoslavya içinde ve parçalanma sonrasında Sırbistan, Karadağ ve Boşnaklar arasında yaşanan Sancak sorununu ve Sancaklı Boşnakların ulusal mücadelesini inceleyip analiz etmektedir. Bu amaçla, sırasıyla Sosyalist Yugoslavya döneminde, Yugoslavya'nın parçalanması sürecinde ve parçalanma sonrasında Sancak sorunu incelenip açıklanmıştır.

2. Sosyalist Yugoslavya Dönemi

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Yugoslavya Komünist Partisi (YKP) öncülüğünde Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti kuruldu. Devletin adı 1963 Anayasası'nda Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti (YSFC) olarak değiştirildi. YSFC, altı federe cumhuriyetten oluşuyordu: Sırbistan, Hırvatistan, Bosna-Hersek, Slovenya, Makedonya, Karadağ. Ayrıca Sırbistan içinde Vovodina ve Kosova özerk eyaletleri yer alıyordu.

Boşnakların ana yurdu olan Bosna-Hersek, tarihinde ilk defa YSFC içinde kendi yasama-yürütme-yargı organlarına sahip olan federe cumhuriyet statüsü (Bosna-Hersek Sosyalist Cumhuriyeti) elde etti. 1961 nüfus sayımında Boşnaklar, ayrı bir etnik topluluk (etnik olarak Müslüman) şeklinde, daha sonraki nüfus sayımlarında ise ayrı bir ulus (ulus olarak Müslüman) şeklinde kaydedildiler. 1963 Anayasası, Boşnakları, YSFC'nin "altı kurucu ulusundan birisi" olarak kabul etti. Beş yıl sonra Bosna-Hersek Komünistler Birliği Merkez Komitesi, Boşnakları ayrı bir ulus olarak tanıdı. (Bkz. Höpken, 1994, s. 214, 219, 231-232, 238; Ramet, 1994, s. 114; Lytle, 1998, s. 315; Babuna, 1996, s. 75; Brunner, 1994, s. 191-192).

Yani Boşnakların resmi düzeyde bir ulus kabul edilmesi tarihte ilk defa YSFC bünyesinde gerçekleşti. Daha önce hiçbir devlet, Boşnakları ayrı bir ulus olarak kabul etmemişti. YSFC içinde Bosna-Hersek'e federe cumhuriyet statüsü ve Boşnaklara kurucu ulus statüsü tanınması, Boşnakların ulusal ve siyasal gelişimine hiç kuşkusuz büyük katkı sağladı.

Fakat Sancak bölgesine YSFC içinde ayrı bir "federe cumhuriyet" veya "özerk eyalet" statüsü tanınmadı. 1913 Belgrat Antlaşması temel alınarak Sancak bölgesi, YSFC içinde Sırbistan ve Karadağ cumhuriyetleri arasında ikiye bölündü. Bu durum

Boşnaklar tarafından tepkiyle karşılandı. Çünkü Boşnaklar, Sancak bölgesine özerk statü verilmesini veya Bosna-Hersek Sosyalist Cumhuriyeti'ne dahil edilmesini istiyorlardı. Fakat bu istek Sırbistan ile Karadağ'ın muhalefetiyle karşılaşınca, savaş sonunda Sancak bu iki federe cumhuriyet arasında bölündü.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Alman-İtalyan işgaline ve Sırp Çetnik ordusuna karşı direnişi örgütlemek amacıyla Sancak bölgesinde bir bölgesel Sancak Meclisi kurulmuştu. Sancak Meclisi'nde çoğunluğu Boşnaklar oluştursa da Sırplar ve Karadağlılar da yer alıyordu. Sancak Meclisi'ni domine eden Boşnaklar, Sancak bölgesine özerk eyalet statüsü veya federe cumhuriyet statüsü verilmesini istiyorlardı. Fakat buna Sırp ve Karadağlılar karşı çıkıyorlardı. Bölgesel Sancak Meclisi'ni ve Boşnakları ikna etmek için bölgeye YKP'nin önde gelen yöneticilerinden Moşe Piyade başkanlığında özel bir komisyon gönderildi. "İkna edilen" Sancak Meclisi, bölgenin, Sırbistan ile Karadağ cumhuriyetleri arasında ikiye bölünmesini Mart 1946'da resmen kabul etti (Shoup, 1968, s. 118).

Her ne kadar İkinci Dünya Savaşı yıllarında faşist Sırp Çetnik ile faşist Hırvat Ustaşa orduları/örgütleri, komünist Partizanlar tarafından yenilgiye uğratılmış olsa da, Sırp ve Hırvat milliyetçileri YSFC içinde varlıklarını devam ettirmeyi başardılar. Sırp ve Hırvat milliyetçileri, Bosna-Hersek'e YSFC içinde "federe cumhuriyet" ve Boşnaklara "kurucu ulus" statüsünün tanınmasını bir türlü kabullenemediler. Çünkü Sırp milliyetçiliğine göre Boşnaklar, "Müslüman Sırp", Hırvat milliyetçilerine göre ise "Müslüman Hırvat" idi. Ayrıca her iki milliyetçi hareket Bosna-Hersek'i kendi toprakları olarak görüyordu.

Bu nedenle Sırp ve Hırvat milliyetçilerinin Boşnaklara yönelik baskıları, geçmiş dönemlere göre çok daha az olsa da, YSFC içinde de devam etti. Özellikle milliyetçi Sırp siyasetçi Aleksandar Ranković'in devlet ve parti içinde etkili olduğu dönemde (1945-1966) Boşnaklara, Müslüman Arnavutlara ve Türklere yönelik çeşitli baskılar yaşandı. Ranković (1909-1983), 1927'den itibaren YKP içinde son derece etkili oldu ve önemli görevlerde bulundu. 1937'de Tito'nun YKP Genel Sekreteri olmasıyla birlikte Ranković, Tito tarafından YKP Merkez Komitesi'ne alındı ve 1966'ya kadar parti içinde son derece etkili oldu. İkinci Dünya Savaşı yıllarında Ranković, YKP Merkez Komite Organizasyon Sekreteri ve Güvenlik Sorumlusu olarak görev yaptı. Savaş sonrasında kurulan Sosyalist Yugoslavya'da 1945-1963 döneminde İçişleri Bakanlığı ve Başbakan Yardımcılığı, 1963-1966 yıllarında ise Devlet Başkan Yardımcılığı gibi

son derece etkili görevler üstlendi. Bu yıllarda Ranković, Sırp milliyetçiliğinin lideri konumundaydı (Klemenčić ve Žagar, 2004, s. 191).

Ranković'in etkili olduğu yıllarda Boşnaklara yönelik asimilasyon baskısı en fazla Sancak bölgesinde gerçekleşti (Höpken, 1994, s. 230). Bu baskılardan dolayı Sancak, Makedonya ve Kosova bölgelerinden Türkiye'ye Boşnak, Türk ve Müslüman Arnavut göçleri yaşandı (Ağanoğlu, 2001, s. 326). Milliyetçi Sırp siyasetçi ve devlet adamı Ranković'in amacı, Boşnakları, Türkleri ve Arnavutları göçe zorlayarak Sancak, Makedonya ve Kosova bölgelerini "Sırplaştırmak" yani nüfus içinde Sırp'ların oranını arttırmak idi.

YSFC Başkanı Josip Broz Tito ile dönemin etkili siyasetçisi Sloven Edvard Kardelj, Ranković'in milliyetçi-merkezî politikalarına ve amaçlarına karşı çıktı. Bunun sonucunda Ranković, Sırp milliyetçiliği yapmak, görevini kötüye kullanmak ve şahsi menfaat sağlamak suçlarından dolayı Temmuz 1966'da YKP'den ve devlet içindeki görevlerinden ihraç edildi (Barnett, 2006, s. 116-121). Ranković'in ihraç edilmesinden sonra devlet ve parti içindeki Ranković taraftarları (Ranković Grubu) da büyük ölçüde tasfiye edildi. Bu ihraç ve tasfiye operasyonu bizzat Tito-Kardelj ikilisi tarafından yönetildi.

Ranković ve yandaşlarının tasfiyesi sonrasında Sancak Boşnakları üzerinde Sırp milliyetçiliğinin baskısı büyük ölçüde sona erdi. Dolayısıyla, YSFC döneminde Sancak'tan Türkiye'ye göçler, özellikle 1968'e kadarki dönemde (yani milliyetçi Sırp Ranković Grubu'nun devlet ve parti içinde etkili olduğu yıllarda) gerçekleşti. 1968'den sonra (yani Ranković Grubu'nun tasfiye edilmesinden sonra) ise Sancak'tan göçler çok azaldı.

1953'te Türkiye ile YSFC arasında göçü kolaylaştıran Centilmenlik Antlaşması imzalandı (İslam Ansiklopedisi, Cilt 36, 2009, s. 101). Bu antlaşmayı takiben 30 bin Boşnak aile Sancak'tan Türkiye'ye göç etti. Ayrıca çok sayıda Sancaklı Boşnak aile, iş imkanlarının ve yaşam standardının daha iyi olduğu Bosna-Hersek şehirlerine (Saraybosna başta olmak üzere) göç etti. 1950-1964 döneminde 150 bin civarında Sancaklı Boşnak Saraybosna ve çevresine yerleşti. Aynı dönemde Bosna-Hersek geneline göç edenlerin sayısı 250 bini buldu (Catic, 2009, s. 425; Judah, 1997, s. 7, 154). Yaşanılan bu göçler, kaçınılmaz olarak Sancak'taki Boşnak nüfusunu ve Boşnakların siyasal gücünü azalttı.

3. Parçalanma Sürecinde Sancak Sorunu

1980'li yıllar Yugoslavya için ekonomik kriz, kapitalizme geçiş ve milliyetçiliğin yükselişi dönemi oldu. 1990'da düzenlenen ilk çok partili seçimleri

milliyetçi ve liberal partiler kazandı. YSFC, 25 Haziran 1991'de Slovenya ile Hırvatistan'ın bağımsızlık ilanlarıyla birlikte parçalanma ve savaş sürecine girdi. Bu iki cumhuriyetin ayrılışını, 8 Eylül 1991'de Makedonya ve 3 Mart 1992'de Bosna-Hersek cumhuriyetleri takip etti. Geriye kalan iki federe cumhuriyet Sırbistan ile Karadağ, yeni bir anayasa üzerinde anlaşarak 27 Nisan 1992'de YSFC'nin adını Yugoslavya Federal Cumhuriyeti (YFC) olarak değiştirdi. Böylece Sancak bölgesi yeni oluşturulan YFC içinde kaldı. Mart 2003'te kabul edilen yeni anayasa YFC'nin ismini "Sırbistan ve Karadağ Federal Cumhuriyeti" olarak değiştirdi. 3 Haziran 2006 günü Karadağ Parlamentosu bağımsızlık ilan etti ve böylece Sırbistan-Karadağ Federasyonu da sona ermiş oldu. Ve nihayet son olarak Kosova, 17 Şubat 2008 tarihinde tek taraflı parlamento kararıyla Sırbistan'dan ayrıldığını ilan etti.

Yugoslavya genelinde (hatta tüm Balkanlar'da) olduğu gibi Sancak'ta da milliyetçilik 1980'li yıllarda yükselişe geçti. Milliyetçi Boşnak entelektüeller, siyasetçiler ve din adamlarının Sancak Boşnak toplumu üzerindeki etkisi bu on yılda iyice arttı. Sancak'taki milliyetçi Boşnak entelektüeller, siyasetçiler ve din adamları, 1980'lerin başından itibaren Bosna-Hersek'te güçlenmeye başlayan milliyetçi Boşnak entelektüeller, siyasetçiler ve din adamları ile sıkı bağlar kurdular ve işbirliği yaptılar.

Sancaklı Boşnak milliyetçi entelektüeller, siyasetçiler ve din adamları, 1990'ların başından itibaren ulusal ve dini kurumlar, dernekler ve partiler kurmaya başladılar. Bosna-Hersek'te 1990'da Alija İzzetbegović (Aliya İzzetbegović) başkanlığında kurulan Demokratik Eylem Partisi'nin Sancak'ta da bir kolu açıldı: Sancak Demokratik Eylem Partisi. Bu partinin girişimiyle 11 Mayıs 1991'de "Sancak Müslüman Ulusal Konseyi" kuruldu. Konseyin amacı Sancak'a özerklik statüsü kazandırmak idi. Konsey'in bu amacı ve çalışmaları, Bosna-Hersek'teki Demokratik Eylem Partisi ve Boşnak lider İzzetbegović tarafından tam destek gördü (İzzetbegović, 2005, s. 79; İzzetbegović, 2003, s. 560-561).

Aynı dönemde Boşnaklar arasında din, basın-yayın ve sivil toplum alanlarında milliyetçi ve muhafazakar örgütlenme hız kazandı: Bosna-Hersek İslam Birliği Riyaseti'ne bağlı Sancak İslam Birliği Mezihati kuruldu. Preporod (Rönesans) ve Merhamet gibi Boşnak kültür ve yardımlaşma dernekleri faaliyete geçti (Catic, 2009, s. 425; Bougarel, 1996, s. 101).

Tüm bu ulusal ve dini oluşumların amaçları; (1) Bosna-Hersek ve Sancak'ta Boşnak varlığını korumak, (2) Boşnak ulusal kimliğini ve bilincini güçlendirmek, (3) Boşnaklar arasında İslam kimliği

ve bilincini koruyup geliştirmek, (4) ilk etapta Sancak'a özerk eyalet statüsü kazandırmak, (5) bağımsız Bosna-Hersek devletini kurmak ve nihayet (6) Sancak bölgesini Bosna-Hersek devletine bağlamak idi.

Yugoslavya'da parçalanma süreci başlayınca Sancak Boşnakları 25-27 Ekim 1991'de özerklik referandumu düzenlediler. Referanduma katılanların %98,9'u Sancak bölgesinin özerk eyalete dönüştürülmesi yönünde oy kullandı (İslam Ansiklopedisi, Cilt 36, 2009, s. 101). Ama bu talep, Sırbistan ve Karadağ hükümetleri tarafından kabul edilmedi. Sancak bölgesi, 27 Nisan 1992'da ilan edilen YFC (yani Sırbistan-Karadağ Federasyonu) içinde kaldı. Bunun üzerine Sancaklı Boşnaklar, 12 Mayıs'ta kendi bölgesel meclislerini kurdular. Sancak Meclisi, sadece Sancak Boşnaklarını değil, Sırbistan ve Karadağ içinde yaşayan tüm Müslümanları (Müslüman Arnavutlar ve Müslüman Romanlar dahil) temsil etme iddiasıyla ortaya çıktı. Ama Sırbistan ve Karadağ devletleri, beklenildiği gibi, Sancak Meclisi'ni tanımadı ve "bölücülük" yapmakla suçladı (Klemenčić ve Žagar, 2004, s. 354, 370).

YFC'nin parçalanma süreci son derece kanlı ve şiddetli gerçekleşti. En şiddetli savaş Nisan 1992 - Aralık 1995 döneminde Bosna-Hersek'te Boşnak, Sırp ve Hırvat orduları ve milisleri arasında yaşandı. Franjo Tuđman liderliğindeki Hırvat milliyetçiliği "Büyük Hırvatistan"ı kurmak isterken, Slobodan Milošević liderliğindeki Sırp milliyetçiliği de "Büyük Sırbistan"ı kurmak istiyordu. Bu amaçla her iki milliyetçi-militarist devlet 1990'larda Boşnaklara karşı taarruza geçti. Her ikisinin hedefi, Bosna-Hersek'i ele geçirmek ve bölgeyi kendi uluslarının lehine "homojenleştirmek" idi. Bu nedenle 1992-1995 yıllarında yaşanan Bosna-Hersek Savaşı süresince Sırp ve Hırvat orduları, buradaki Boşnaklara yönelik (ve aynı zamanda birbirlerine karşı) etnik temizlik ve soykırım uyguladılar (Bkz. Cekić, 2005; Naimark, 2002).

Bosna-Hersek'te şiddetli savaşın yaşandığı yıllarda Sancak'ta her hangi bir savaş yaşanmadı. Ama bölgedeki Boşnaklara yönelik baskı, taciz, tutuklamalar ve fiziki saldırılar arttı. Buna karşılık çok sayıda Sancaklı Boşnak, ellerine silahlarını alıp Bosna-Hersek'e gönüllü olarak savaşmaya koştu. Böyle bir gergin ve çatışmacı ortamda, Bosna-Hersek'teki savaşın Sancak, Kosova ve Makedonya topraklarına sıçramasından büyük endişe duyuluyordu o yıllarda (Owen, 1995, s. 11, 86).

Slobodan Milošević hükümeti, Sancak'taki milliyetçi-ayrılıkçı Boşnakların harekete geçmelerini engellemek amacıyla Mart 1991'den itibaren Sancak'a polis gücü takviye etmeye başladı. Polis

takviyesi Bosna-Hersek Savaşı başladıktan sonra giderek arttı. Böylece bölgede tam anlamıyla bir polis sıkı yönetimi oluşturuldu (Bennett, 1995, s. 146, 214). Bosna-Hersek'te savaşın yaşandığı yıllarda Sırbistan hükümeti, Bosna-Hersek sınırına yakın 45 Boşnak köyünü boşalttı, yerlerine Bosna-Hersek ve Hırvatistan'dan göçen Sırp yerleştirdi. 1992-1993 yıllarında Sancak'ta 15 bin Boşnak polis sorgusundan geçti ve 44 Boşnak siyasetçi suikasta uğradı. 181 Boşnak siyasi tutukludan bir daha haber alınamadı (Karatay, 1997, s. 38). Pljevlja ve Priboj şehirlerine bağlı 10 köy yakıldı. Strpica'da bir trenden 20 Boşnak kaçırılıp öldürüldü (Catic, 2009, s. 425).

1992'de Sancak'a 25 bin Sırp asker ve milis yığıldı. Böylece 1992 boyunca Sancak'ta Boşnaklara yönelik saldırı ve baskılar arttı: 16 Mart'ta Sjenica'da Sırp ve Karadağlı askerler bir grup Boşnak öğrenciyi tartakladı. 3 Mayıs'ta Boşnak milletvekili Alija Mahmutović'in evi, kimliği belirlenemeyen (daha doğrusu Sırp polisi tarafından gizlenen/korunan) kişilerce bombalandı. 9 Ağustos'ta Pljevlja'da olağanüstü hal ilan edildi. Aynı gün Boşnaklara ait 29 ev ve dükkan kundaklandı. Eylül-Ekim aylarında 20 Boşnak öldürüldü, 4 Boşnak evi ve dükkanı bombalandı. Düzenlenen askeri operasyonlar sırasında çok sayıda Boşnak evi basıldı ve "toplu dayak" gerçekleştirildi. Sancak'ın en büyük ve en önemli şehri olan Novi Pazar (Yenipazar) üzerinde Sırp savaş uçakları alçak uçuş yaptı ve kenti çevreleyen tepelere tanklar konuşlandırıldı.

Bu gibi çeşitli baskı ve saldırıları kınamak ve ayrıca özerklik talebini geliştirmek amacıyla Sancak Demokratik Eylem Partisi, Aralık 1992'de Sırbistan'da yapılan seçimleri boykot etti. Sancak Boşnakları, yaşanan baskı ve saldırıları protesto etmek ve Batı kamuoyunun dikkatini çekmek amacıyla AGİK gazetimi altında Haziran 1993'te geniş katılımlı bir miting düzenlediler (Bora, 1994, s. 205-206).

Sancak Boşnaklarının en önemli siyasi temsilcisi konumunda olan Sancak Demokratik Eylem Partisi, Kasım 1996'da düzenlenen YFC Parlamento seçimlerine katıldı. Ama çok sayıda Sancaklı Boşnak, seçim günü sandık başına gittiklerinde seçim listelerinde adlarını bulamadılar. Böylece dönemin Milošević iktidarı, çok sayıda Boşnak seçmenin Kasım 1996 seçimlerinde oy kullanmasını engelledi (Klemenčić ve Žagar, 2004, s. 355).

Ayrıca 1990'lar boyunca milliyetçi Sırp gruplar, Sancak'taki Osmanlı eserlerine saldırarak büyük tahribata neden oldular. Bundaki amaç, Sancak bölgesindeki tarihsel Osmanlı-İslam mirasını yok etmek idi. Bu başarıldığı takdirde, Sancak'taki Boşnak kimliği zayıflatılmış olacaktı. Çünkü Boşnak

ulusal kimliğinin önemli bir parçasını, Osmanlı hakimiyeti döneminde gelişmiş olan İslam kimliği (Muslimanstvo) oluşturur. Dolayısıyla, Sancak'taki tarihi Osmanlı-İslam eserlerinin yok edilmesi, aynı zamanda bölgedeki Müslüman Boşnak kimliğinin zayıflatılması anlamına gelecekti. Bu nedenle, devlet destekli milliyetçi Sırp gruplar, bölgedeki Osmanlı döneminde kalma tarihi dini yapıları sistematik biçimde hedef aldılar.

Çeşitli baskılardan, saldırılardan ve özellikle Bosna-Hersek'tekine benzer biçimde etnik temizlik ve soykırıma maruz kalma endişesinden dolayı 1991-1993 yıllarında 69.000 Boşnak Sancak'tan göç etti. Bu sayı 1995 sonunda 75.000'e ulaştı. Sancak bölgesinde yer alan Tutin'den 10.000, Sjenica'dan 9.000, Priboj'dan 8.500 ve Rožaje'den 7.000 Boşnak göç etti bu yıllarda. 1980'lerin başından itibaren giderek kötüleşen ve 1990'larda bir iç savaşa dönüşen Kosova sorunu nedeniyle ABD ve NATO kuvvetleri 24 Mart 1999'da Sırbistan'a yönelik hava taarruzu başlattı. 78 gün süren taarruz süresince Kosova Savaşı'nın Sancak bölgesine doğru genişlemesinden endişe duyuldu. Bu endişe, 1999'da yaklaşık 27 bin Sancaklı Boşnak'ın Bosna-Hersek ve Türkiye'ye göç etmesine neden oldu. (Karatay, 1997, s. 28, 38; Friedman, 2004, s. 80; Ramet, 1999, s. 166).

1990'lı yıllarda Sancak'tan dışarıya gerçekleşen göçlerin bir başka önemli nedeni, hiç kuşkusuz kapitalizme geçiş sürecinde yaşanan kronik işsizlik ve yoksulluk idi. Boşnak gençleri, iş bulabilmek ve daha iyi bir gelecek kurmak umuduyla özellikle Batı Avrupa ülkelerine akın ettiler. Ayrıca bu yıllarda çok sayıda Sancaklı Boşnak, gizli yollarla Bosna-Hersek'e geçerek savaşa katıldı. Bosna-Hersek'in savunulmasında Sancaklı Boşnaklar büyük rol üstlendiler. Bunların çoğunluğu savaş bittikten sonra Sancak'a geri dönmedi, Bosna-Hersek vatandaşlığı alıp burada kaldı. Bosna-Hersek'teki savaştan kaçan yaklaşık 10 bin sivil Boşnak ise, savaşın olmadığı ve güvenliğin görece daha iyi olduğu Sancak'a sığındı. Bunların çoğunluğu savaş bittikten sonra evlerine geri dönerken, bir bölümü savaş bittikten sonra da Sancak'ta kalmaya devam etti (Catic, 2009, s. 425).

4. Yugoslavya Sonrası Sancak Sorunu

YFC'nin Sırbistan ayağında Ekim 2000 başında büyük bir toplumsal ayaklanma başladı. Ayaklanma sonucunda 5 Ekim 2000 günü Milošević devlet başkanlığı görevinden istifa etmek zorunda kaldı. Milošević devrildikten sonra daha ılımlı bir yönetim kuruldu ve Sırp siyaseti "normalleşme" sürecine girdi (Bkz. Bujošević ve Radovanovic, 2003).

Sırp siyasetindeki bu değişim Sancak bölgesini olumlu etkiledi. 2000 sonrasında Sancak Boşnakları üzerinde baskılar büyük ölçüde azaldı ve Boşnakların güvenliği arttı. Milošević'in devrilmesi YFC'nin Karadağ ayağını da etkiledi elbette. Milošević devrildikten sonra Karadağ Devlet Başkanı Milo Đukanović ile Başbakan Filip Vujanović'in eli güçlendi. Đukanović – Vujanović ikilisi, Sırbistan'daki siyasal değişimi ve yumuşamayı fırsat bilerek kendi cumhuriyetlerini YFC'den ayırmak için harekete geçti. Nitekim devlet başkanlığı seçimi öncesinde Đukanović, seçildiği takdirde ülkeyi bağımsızlık referandumuna götüreceğini vaat etmişti.

Bu vaat doğrultusunda ilk büyük adım 14 Mart 2002'de atıldı: Sırbistan ve Karadağ ilişkilerinin Prensipleri Hakkında Anlaşma imzalandı. Kısa adı Belgrat Anlaşması olan bu yeni düzenlemeye göre 4 Şubat 2003'te yeni bir anayasa hazırlandı. Yeni anayasa YFC'nin ismini Sırbistan ve Karadağ Federal Cumhuriyeti olarak değiştirdi. Belgrat Anlaşması'nın en önemli maddesi şuydu: Sırbistan ve Karadağ cumhuriyetleri üç yıl sonra bağımsızlık referandumuna gidebilme yetkisini elde etti (Andrijašević ve Rastoder, 2006, s. 495-498).

Sırbistan'ın Karadağ'dan ayrılmak gibi bir niyeti yoktu. Sırbistan devleti ve Sırp halkı "küçük kardeş" Karadağ ile birlikte yola devam etmek istiyordu. Ama Karadağ devleti ve Karadağlılar, "büyük kardeş" gibi düşünmüyorlardı. Karadağlılara göre, Karadağ'ın güvenliği ve AB'ye entegrasyonu için artık Sırbistan'dan ayrılmanın vakti gelmişti. Dolayısıyla Belgrat Anlaşması, Karadağlılara istediklerini verdi: Sırbistan'dan ayrılma imkanı.

Bağımsızlık referandumunun geçerli olabilmesi için seçmenlerin en az %50'sinin oy kullanması, bağımsızlık ilan edilebilmesi için ise geçerli oyların en az %55'inin bağımsızlık yönünde olması gerekiyordu. Bu koşullar sağlandığı takdirde ilgili federe cumhuriyetin parlamentosu bağımsızlık ilan edebilecekti. Belgrat Anlaşması'nda öngörülen üç yıllık süre dolunca Karadağ vatandaşları 21 Mayıs 2006 günü bağımsızlık referandumu için sandık başına gittiler. Katılım oranının %86,5 (419.240 oy) olduğu referandumda katılanların %55,5'ü (230.661 oy) bağımsızlık yönünde oy kullanırken, %44,5 (185.002 oy) bağımsızlığa hayır dedi. Yani Belgrat Anlaşması'nda bağımsızlık için aranan "%55'lik baraj" az bir farkla (%0,5 oran, 2.300 oy) aşılmış oldu. Karadağ Parlamentosu referandumdan çıkan sonuca dayanarak 3 Haziran 2006 günü bağımsızlık ilan etti (<http://en.wikipedia.org/wiki/Montenegro>).

Bağımsızlık ilanıyla birlikte Sırbistan - Karadağ Federal Cumhuriyeti dağılmış oldu yani Sırbistan ile

Karadağ birbirlerinden tam olarak ayrıldı. Böylece Sancak bölgesi ve burada yaşayan Sancak Boşnakları da, 1913 Belgrat Antlaşması'nda olduğu gibi tekrar iki devlet arasında bölünmüş oldu.

Bu bölünme süreci Sancak Boşnakları arasında tartışmalara neden oldu. Çünkü Karadağ'ın bağımsızlık referandumu öncesinde Sırbistan'daki Sancak Boşnakları, Sancak bölgesinin uluslararası bir sınırla resmen ikiye bölünmesini istemiyorlardı ve bu nedenle de Karadağ'ın federasyondan ayrılmasına sıcak bakmıyorlardı. Özellikle Yenipazar Belediye Başkanı ve Sancak Demokratik Eylem Partisi Başkanı Sulejman Ugljanin, böyle bir bölünmenin tüm Sancak Boşnaklarına büyük zarar vereceğini, Boşnakları siyasal arenada zayıflatacağını söylüyordu.

Oysa Karadağ içinde kalan Sancak Boşnakları farklı düşünüyorlardı. Buradaki Boşnaklar, Karadağ hükümetini Sırbistan hükümetine göre daha hoşgörülü, demokratik ve saygılı buluyorlardı. İkincisi, bağımsız Karadağ'ın daha çabuk AB üyesi olacağına inanıyorlardı. Ayrıca Karadağ'daki Boşnaklar, bağımsız Karadağ içinde daha güvenli bir yaşam süreceklerini umuyorlardı. Bu üç temel nedenden dolayı Karadağ'daki Boşnaklar referandumda evet oyu kullanarak Karadağ'ın Sırbistan'dan ayrılmasını sağladılar. Çünkü eğer buradaki Boşnaklar hayır oyu kullansaydılar, ayrılma için aranan %55'lik baraj aşılamayacaktı. Yani Karadağ devleti, Karadağ-Sancaklı Boşnaklar sayesinde Sırbistan'dan ayrılabilirdi.

Referandum sonrasında Sırbistan-Sancak'ta kalan Boşnaklar ise, referandumda ayrılma yönünde oy kullanan Karadağ-Sancaklı Boşnakları, "Sancak'ı ve Sancak Boşnaklarını ikiye bölmekle" suçladılar. Böylece referandum sonrasında Karadağ içinde kalan Sancak Boşnakları ile Sırbistan içinde kalan Sancak Boşnakları arasında bir "kırgınlık" ortaya çıktı.

Sırbistan-Karadağ Federasyonu'nun bölünmesi sonrasında Sancak bölgesinin doğusu Sırbistan Cumhuriyeti, batısı ise Karadağ Cumhuriyeti sınırları içinde kaldı. Bölgenin doğu kısmında (Sırbistan-Sancak'ta) Tutin, Sjenica, Prijepolje, Nova Varoš, Priboj ve Novi Pazar (Yenipazar); batı kısmında (Karadağ-Sancak'ta) ise Berane, Rožaje, Plav, Pljevlja (Taşlıca) ve Bijelo Polje (Akova) şehirleri bulunuyor.

Resmi rakamlara göre yaklaşık tüm Sancak'ın toplam nüfusu 450.000 olup bunun %81,1'ini Müslümanlar (365.000), geri kalanını Hıristiyanlar oluşturuyor (İslam Ansiklopedisi, Cilt 36, 2009, s. 100). Etnik olarak ise nüfusun %60'ını Boşnaklar (270.000), geri kalanını Sırp, Karadağlılar,

Arnavutlar ve Romanlar oluşturuyor (Catic, 2009, s. 422). Sırbistan içinde kalan Doğu Sancak'ın %60,5'ini, Karadağ'daki Batı Sancak'ın ise %40'ını Boşnaklar oluşturuyor (Bookman, 1994, s. 62).

Karadağ'ın toplam nüfusunun yaklaşık %20'si Boşnak'tır (131.500), Sırbistan genelinde ise Boşnakların oranı %2,5'tir (182.000). Karadağ-Sancak'taki Plav ve Rožaje şehirlerinde nüfusun çoğunluğu Boşnak'tır. Ama Bijelo Polje'de nüfusun yarısı Boşnak, geri kalanı Karadağlı ve Sırp'tır. Karadağ'a vatandaşı olan Boşnaklar, Sancak dışındaki diğer şehirlerde de (Podgorica, Bar, Nikšić, Ulcin, Hersek Novi) ikamet ediyorlar.

Sırbistan-Sancak'taki Yenipazar (%75), Tutin (%93) ve Sjenica (%75) şehirlerinde nüfusun çoğunluğu Boşnak'tır. Prijepolje, Nova Varoš ve Priboj şehirlerinde ise Boşnak ve Sırp nüfuslar hemen hemen dengelidir. Ayrıca Sırbistan'ın başkenti Belgrat, Niš ve Özerk Vojvodina Eyaleti'ndeki Banatski Brestovac'ta önemli miktarda Boşnak nüfus ikamet etmektedir. Nisan 1992'de başlayan Bosna-Hersek Savaşı'ndan önce Podunavski, Sumadijsko Pomoravski ve Podrinski Kolubarski bölgelerinde de Boşnak nüfus mevcuttu. Fakat Bosna-Hersek Savaşı başladıktan sonra Sırp askerlerin ve milliyetçi grupların baskı ve saldırıları artınca Boşnaklar bu üç bölgeyi terk etmek zorunda kaldılar (Catic, 2009, s. 422; Bookman, 1994, s. 180).

Sancak Boşnakları 1990'ların başından itibaren siyasal alanda yeni partiler kurmaya başladılar. Günümüzde Karadağ'da bir Boşnak Partisi (Bošnjačka Stranka) mevcuttur. Dört Boşnak partisi (Uluslararası Demokratik Birlik, Boşnak Demokratik Alternatif, Müslüman-Boşnak İttifakı, Ulusal Eşitlik Partisi) 2006'da birleşerek Boşnak Partisi'ni meydana getirdiler. Rafet Husović liderliğinde kurulan partinin merkezi Rožaje'dir. 2012 seçimlerinde %4,2 oy alan Boşnak Partisi Karadağ Parlamentosu'nda üç sandalye elde etti. Parti Başkanı Rafet Husović, Karadağ Hükümeti'nde Bölgesel Kalkınmadan Sorumlu Başbakan Yardımcısı olarak görev aldı. 2012 seçimleri sonrasında Karadağ Parlamentosu Başkan Yardımcılığı görevine de Boşnak Partisi'nden Suljo Mustavić getirildi (Bkz. <http://www.bscg.me>).

Günümüzde Karadağ Parlamentosu'nda Boşnak Partisi'nden iki vekil yer almaktadır: Ervin İbrahimović ile Nedžad Drešević. Ayrıca diğer parti listelerinde parlamentoya beş Boşnak vekil girmeyi başardı (Bkz. www.skupstina.me).

Boşnak Partisi lideri Rafet Husović, günümüzde Bölgesel Kalkınmadan Sorumlu Başbakan Yardımcısı olarak görev yapmaktadır. Ayrıca Husović dışında

farklı partilerden beş Boşnak bakan Karadağ Hükümeti'nde yer almaktadır: İçişleri Bakanı Mevludin Nuhodžić, Eğitim Bakanı Damir Šehović, Sağlık Bakanı Kenan Hrapović, Ulaştırma ve Denizcilik Bakanı Osman Nurković, Emek ve Sosyal Refah Bakanı Kemal Purišić (Bkz. http://www.gov.me/organizacija/Sastav_Vlade?alp_habet=lat).

Karadağ'daki diğer bir Boşnak partisi, Hazbija Kalaç liderliğindeki Adalet ve Uzlaşma Partisi (Stranka Pravde i Pomirenja - AUP)'dir. Bu parti, Sırbistan'da eski Müftü Muamer Zukorlić'in liderliğinde kurulmuş olan AUP'un bir koludur ve ondan talimat almaktadır. AUP, milliyetçi ve laik olan Boşnak Partisi'nden farklı olarak, siyasal İslamcı bir partidir ve Sancaklı Boşnakları Sünni İslamcı siyasete çekmeye çalışmaktadır (Bkz. <http://spp.rs/>).

Sırbistan'da Boşnakların siyasal durumu, Karadağ'daki Boşnaklara göre çok daha parçalı ve dağınıktır. Çünkü Sırbistan'daki Sancaklı Boşnaklar, 1990 sonrasında çok sayıda parti kurdular ve birbirleriyle rekabet ettiler:

- Sulejman Ugljanin liderliğinde Sancak Demokratik Eylem Partisi (Stranka Demokratske Akcije Sandžaka - SDEP)
- Rešad Hodžić liderliğinde Sancak Demokratik Partisi (Sandžaka Demokratska Partija - SDP)
- Esad Džudžević liderliğinde Sancak Boşnak Demokratik Partisi (Bošnjačka Demokratska Stranka Sandžaka - SBDB)
- Bajram Omeragić liderliğinde Sancak Sosyal Liberal Parti (Socijalno Liberalna Stranka Sandžaka – SSLB)
- Mujo Muković liderliğinde Boşnak Halk Partisi (Bošnjačka Narodna Stranka – BHP)
- Müftü Muamer Zukorlić liderliğinde Sancak Boşnak Demokratik Birliği (Bošnjačka Demokratska Zajednica Sandžaka – SBDB). Partinin adı 2017'de Adalet ve Uzlaşma Partisi (Stranka Pravde i Pomirenja - AUP) olarak değiştirildi.

- Rasim Ljajić liderliğinde Sırbistan Sosyal Demokrat Partisi (Socijaldemokratska Partija Srbije – SSDP)

SDEP, Bosna-Hersek'te Alija Izetbegović liderliğinde 1990'da kurulmuş olan Demokratik Eylem Partisi'nin Sancak'taki uzantısı olarak kuruldu. Sancak bölgesinde ilk kurulan Boşnak partisi SDEP oldu. Diğer Boşnak partilerinin çoğu SDEP içinde ortaya çıkan anlaşmazlıklar sonucunda kurulmuşlardır.

SDEP, SDP, SBDB, SSLB ve BHP partileri, Sancak bölgesini ve özellikle de Sancak Boşnaklarını temsil etmek amacıyla kuruldu. Dolayısıyla bu partiler,

Sırbistan'daki Boşnakları temsil etmek amacıyla kurulmuş milliyetçi partilerdir. Eski Müftü Muamer Zukorlić'in partisi olan AUP, diğer milliyetçi Boşnak partilerden farklı olarak, siyasal İslamcı - şeriatçı bir partidir ve Boşnaklar arasında siyasal İslam propagandası yürütmektedir. SSDP ise, 2009'da Boşnak siyasetçi ve devlet adamı Rasim Ljajić başkanlığında kuruldu. Her ne kadar bir Boşnak siyasetçi tarafından kurulmuş olsa da SSDP, sadece Boşnakları değil tüm Sırbistan vatandaşlarını temsil etmeye çalışmaktadır. Ayrıca SSDB, sadece Sancak bölgesinin değil tüm Sırbistan'ın sosyal demokrat partisi olma iddiasındadır. Dolayısıyla diğer Boşnak partilerinden farklı olarak SSDB, etnik milliyetçi ve bölgesel bir parti değil, bir ideolojik partidir ve tüm Sırbistan'a hitap etmektedir.

Sırbistan'daki Sancak merkezli Boşnak partileri, seçim dönemlerinde kendi aralarında veya kendilerine en yakın başka partilerle seçim koalisyonları kurarak Sırbistan Parlamentosu'nda sandalye elde etmeyi başarıyorlar. Yukarıda adı geçen partilerden en etkili olanları Ljajić'in SSDP'si ile Ugljanin'in SDEP'sidir. SSDP'in günümüzde Sırbistan Parlamentosu'nda on milletvekili vardır. Sulejman Ugljanin liderliğindeki SDEP ile Muamer Zukorlić'in partisi AUP ise parlamentoda sadece ikişer sandalyeye sahiptir (Bkz. <http://www.parlament.gov.rs/>).

Sancaklı Boşnaklar Sırbistan hükümetlerinde de yer almayı başardılar. SSDP Başkanı Rasim Ljajić, kurulan çeşitli koalisyon hükümetlerinde Azınlıklar ve İnsan Hakları Bakanlığı, İstihdam, Emek ve Sosyal İşler Bakanlığı, Başbakan Yardımcısı, Ticaret Bakanlığı, Turizm Bakanlığı ve Devlet Bakanlığı gibi önemli mevkilerde yer aldı. Ljajić, günümüzde Başbakan Yardımcılığı ve Ticaret-Turizm-Telekomünikasyon Bakanlığı görevlerini sürdürmektedir (Bkz. <http://www.srbija.gov.rs/>).

5. Sonuç

Sancak bölgesi ve Boşnakları 1878'e kadar Osmanlı hakimiyeti altında yaşadılar. 1878 Berlin Antlaşması bölgenin filli yönetimini Avusturya'ya bırakınca Sancaklı Boşnaklar için zorlu tarihsel süreç başladı. Her ne kadar 1909'da Sancak'ın yönetimi tekrar Osmanlı Devleti'ne bırakılmış olsa da, Avusturya ordusu geri çekildikten sonra bölge üzerinde Sırbistan ile Karadağ'ın etkisi hızla arttı. Balkan Savaşları sonunda bölge Sırbistan ile Karadağ arasında resmen ikiye bölündü. Böylece Sancak bölgesi ve Boşnakları üzerinde Sırp ve Karadağ hakimiyeti tesis edildi. Her iki krallık, kendi sınırları içinde kalan Sancak Boşnaklarını göçe zorladı. Göç

etmeyip Sancak'ta kalan Boşnaklar asimilasyona tabi tutuldular. Karadağ Krallığı, Boşnakları "Karadağlılaştırmaya", Sırbistan Krallığı ise "Sırplaştırmaya" çalıştı. Sancak Boşnaklarını göçe zorlayan ve asimile etmeye çalışan bu baskıcı siyaset, Yugoslavya Krallığı döneminde de devam ettirildi.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında faşist Sırp Çetnik ve Hırvat Ustaşa orduları Boşnaklara karşı etnik temizlik uyguladılar. Sancak'ta etnik temizlik Çentikler tarafından yürütüldü. Buna karşı kendilerini korumak için Boşnakların büyük çoğunluğu YKP'ye ve Partizan ordusuna destek verdiler. İkinci Dünya Savaşı sonrasında YKP liderliğinde Sosyalist Yugoslavya (YSFC) kuruldu. Yeni sosyalist rejim, Boşnaklara daha özgür ve güvenli bir ortam sağladı. Çünkü sosyalist rejim, Boşnakları "YSFC'nin altı kurucu ulusundan birisi" kabul etti ve Bosna-Hersek'e federe cumhuriyet (Bosna-Hersek Sosyalist Cumhuriyeti) statüsü verdi. Böylece tarihinde ilk defa Bosna-Hersek bir "cumhuriyet" haline geldi ve Boşnaklar da tarihlerinde ilk defa bir devlet içinde "ulus" kabul edildi. Bu olumlu gelişme, Yugoslavya içinde Boşnak ulusal kimliğinin güçlenmesine büyük katkı sağladı. Ayrıca Boşnak halkının siyasal, toplumsal ve ekonomik durumu sosyalist rejim süresince (1945-1980) sürekli gelişme kaydetti.

Boşnak milleti, 19. yüzyıldan itibaren Sırp milliyetçiliği tarafından "Müslüman Sırp", Hırvat milliyetçiliği tarafından ise "Müslüman Hırvat" olarak tanımlanıyor, İslam dinine geçtikleri için "hainlikle" suçlanıyordu. 1912'de Sancak bölgesini ele geçiren Sırbistan Krallığı ile Karadağ Krallığı ve Birinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan Yugoslavya Krallığı, Boşnakları ayrı bir ulus olarak görmediler ve Boşnakları asimile etmeye ve göç ettirmeye çalıştılar. Dolayısıyla (1) İkinci Dünya Savaşı sonunda Sırp ve Hırvat milliyetçiliğinin (Çetniklerin ve Ustaşaların) komünist Partizanlar tarafından yenilgiye uğratılması, (2) YSFC içinde Boşnaklara "kurucu ulus" statüsü tanınması ve (3) Bosna-Hersek'e "federe cumhuriyet statüsü" verilmesi Boşnak ulusal kimliğinin gelişip güçlenmesine büyük katkı yaptı.

Bu olumlu gelişmelere rağmen Sosyalist Yugoslavya dönemi, elbette Boşnaklar açısından sorunsuz bir "Altın Çağa" değildi. Nitekim hiçbir ulus için tarihte her hangi bir "Altın Çağ" yoktur; sadece, milliyetçidinci ideolojiler tarafından hayali olarak inşa edilmiş sözde "Altın Çağlar" vardır.

Boşnaklar açısından iki önemli sorun yaşandı YSFC bünyesinde: Birincisi, Sancak bölgesine "özerk eyalet statüsü" tanınmadı. Oysa Sancak Boşnakları, YSFC içinde özerk eyalet statüsü elde etmek veya

Bosna-Hersek'e bağlanmak istiyorlardı. Bu istek, Sırbistan ve Karadağ federe cumhuriyetlerinin büyük tepkisiyle karşılaşınca hayata geçirilmedi. Böylece Sancak bölgesi, YSFC içinde Sırbistan ve Karadağ federe cumhuriyetleri arasında ikiye bölünmüş halde kaldı.

Boşnaklar açısından YSFC bünyesinde yaşanılmış olan ikinci önemli sorun, Aleksandar Ranković'in İçişleri Bakanlığı, Başbakan Yardımcılığı ve Başkan Yardımcılığı yaptığı 1945-1966 döneminde yaşandı. Bu yıllarda Sancak Boşnaklarına yönelik çeşitli baskılar uygulandı. Baskıların amacı, Boşnakları yıldırıp Sancak'tan göç ettirmek ve böylece bölgeyi Sırplaştırmak idi. Ranković 1966'da YKP'den ve devlet içindeki görevlerinden ihraç edilince Sancak'taki baskılar büyük ölçüde azaldı.

Boşnaklar için asıl sorunlu yıllar 1991'de YSFC yıkılınca başladı. Bosna-Hersek Savaşı süresince (1992-1995) aşırı milliyetçi Sırp Milošević yönetimi ile aşırı milliyetçi Hırvat Tudjman yönetimi Boşnaklara yönelik etnik temizlik ve soykırım uyguladılar. Savaşın Sancak bölgesine sıçramasından endişe ediliyordu. Bu endişe gerçekleşmedi. Ama 1990'lı yıllar boyunca Milošević yönetimine bağlı Sırp ordusu, polisi ve çeşitli aşırı milliyetçi gruplar, Sancak'taki Boşnaklara yönelik saldırılar ve çeşitli baskılar uyguladılar. Bu baskılardan ve özellikle muhtemel bir etnik temizlik operasyonundan ürken çok sayıda Boşnak aile Sancak'ı terk etmek zorunda kaldı. 2000'de Milošević devrildikten sonra Sancak üzerindeki baskılar büyük ölçüde azaldı ve bölgede normalleşme süreci başladı.

1878'de Osmanlı hakimiyetinden çıktıktan sonra Sancak Boşnakları, sırasıyla Avusturya İmparatorluğu, Sırbistan Krallığı, Karadağ Krallığı, Yugoslavya Krallığı, İkinci Dünya Savaşı dönemlerinde ve ayrıca YSFC'nin parçalanması süresince (1990-2000) çeşitli baskılara, asimilasyon politikalarına ve şiddetli saldırılara maruz kaldılar. Bu baskılar ve saldırılar karşısında Sancak Boşnakları, kendi fiziksel ve kimliksel varlıklarını korumak için mücadele ettiler. Bu dönemlerde temel amaç, Boşnak ulusunun Sancak'taki varlığını ve kimliğini muhafaza etmektir. Bunda başarı sağlandı. Çünkü her türlü baskı ve saldırılara rağmen Boşnaklar Sancak'tan sökülüp atılmadı. Ama baskılara dayanamayıp göç edenler oldu. Bu da Sancak'taki Boşnak nüfusunu ve nüfuzunu azalttı.

Sancak'tan ayrılan Boşnak ailelerin çoğunluğu, "din ve tarih kardeşliği" nedeniyle Türkiye'ye göç etti. Ayrıca ekonomik kaygılardan dolayı, refah seviyesinin ve iş imkânlarının daha yüksek olduğu Batı Avrupa şehirlerine de göçenler oldu. Böylece

Batı Avrupa'da ve özellikle Türkiye'de Sancak kökenli önemli bir Boşnak nüfus oluştu.¹

Sancak Boşnakları, özellikle 1990'ların başından itibaren hızla yeni siyasal partiler, kültürel ve dinsel kurumlar/dernekler kurmak suretiyle yeni bir siyasal-toplumsal örgütlenme sürecine girdiler. Günümüzde Sancak Boşnakları siyasal alanda son derece aktif ve etkilidirler. Karadağ ve Sırbistan'da Sancaklı Boşnakların kurdukları siyasal partiler, her iki ülkenin parlamentolarında Boşnak milletvekilleri ve her iki ülkenin hükümetlerinde Boşnak bakanlar mevcuttur. Bu durum, Boşnak ulusunun Sırbistan, Karadağ ve Sancak'taki siyasal varlığını güçlendiriyor. Ayrıca bu durum, Sırbistan ve Karadağ devletlerinin Sancak Boşnaklarının varlığını resmi düzeyde kabul ettiklerini gösteriyor.

Bununla birlikte, Sırbistan'da 1990 sonrasında altı Boşnak partisinin kurulmuş olması, Sancak Boşnakları arasında önemli siyasal anlaşmazlıkların ve ayrılıkların olduğunu da gösteriyor. Bu durum, günümüzde Boşnakların siyasal birliğini kırıyor ve siyasal gücünü azaltıyor. Dolayısıyla Sırbistan'daki Sancak Boşnaklarının siyasal alanda daha fazla işbirliği ve ittifak yapmaları, buradaki Boşnak ulusunun siyasal-sosyal varlığı ve geleceği açısından büyük önem arz ediyor.

Karadağ'daki Sancak Boşnakları ise, Sırbistan'daki Sancak Boşnaklarına nazaran siyasal alanda daha birleşik görünüm arz ediyorlar. Çünkü 1990 sonrasında Karadağ'da kurulan değişik Boşnak partileri ve örgütleri, kendi aralarındaki anlaşmazlıkları bir kenara bırakarak 2006'da tek parti (Boşnak Partisi) bünyesinde birleşmeyi başardılar. Bu birleşme, hiç kuşkusuz Karadağ'da Boşnakların siyasal nüfuzunu ve pozisyonunu güçlendirdi. Eski Müftü Muamer Zukorlić'in Karadağ'da kurdukları siyasal İslamcı AUP ise, Karadağ-Sancaklı Boşnaklar tarafından çok az destekleniyor. Bu durum, Karadağ-Sancaklı Boşnakların, karanlık Ortaçağ'dan kalma siyasal İslam ideolojisinden uzak olduklarını, modern laik-seküler siyaseti benimsediklerini gösteriyor.

3 Haziran 2006'dan itibariyle Sancak bölgesi siyasi olarak Karadağ ile Sırbistan arasında ikiye bölünmüş durumdadır. Bu durum Sancak Boşnaklarının birliğini engelliyor ve gücünü azaltıyor. Bu nedenle Karadağ içindeki Sancak Boşnakları ile Sırbistan içindeki Sancak Boşnakları arasında ekonomik,

siyasal ve sosyal bağlar önemle ve ısrarla daha sıkı hale getirilmelidir. Ayrıca tüm Sancak bölgesi ile Bosna-Hersek Boşnakları arasındaki bağları da daha fazla güçlendirmek gerekiyor.

1990'ların başından itibaren Sancak'tan Boşnak göçü yaşanıyor. Bu durum Sancak'taki Boşnak nüfusunu ve nüfuzunu azaltıyor, bölgedeki nüfus ve nüfuz dağılımını Sırbilerin ve Karadağlıların lehine değiştiriyor. Özellikle Boşnak gençleri ekonomik sıkıntılardan dolayı Batı Avrupa ülkelerine göç ediyorlar. Bölgede kalan yaşlılar ve işsizler, büyük ölçüde Batı Avrupa'da çalışmakta olan Boşnak gençlerin gönderdikleri paralarla geçiniyorlar. Eğer Sancak'ta reel yatırımlar ve buna bağlı olarak iş imkanları artarsa Boşnak gençleri Batı Avrupa ülkelerine göç etmek zorunda kalmayacaklar ve böylece bölgedeki Boşnak nüfusu ve nüfuzu daha iyi korunacaktır.

Ama Sırbistan ve Karadağ ekonomilerinin günümüzdeki durumu son derece kötüdür. Sırbistan'da işsizlik oranı ve yoksulluk sınırı altında yaşayan nüfus oranı %14 ve %9'dur (<https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/ri.html>). Karadağ'da ise bu oranlar sırasıyla %16 ve %8,5'dir (<https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/mj.html>). Sırbistan ve Karadağ'da reel yatırımlar son derece sınırlıdır ve Sancak dışındaki diğer bölgelerde yapılmaktadır. Bu iki ülkede reel yatırımlar, maddi üretim, istihdam ve toplumsal refah seviyeleri hala eski sosyalist rejimdeki seviyelerin gerisinde seyretmektedir. Öte yandan, Batı Avrupalı yatırımcılar için Sancak bölgesi cazip değildir. Çünkü Batı Avrupalı büyük şirketler için Sancak'taki yatırım altyapısı son derece yetersizdir.

Böyle bir ortamda Türkiye ve Avrupa'daki Sancak kökenli Boşnak işadamlarına önemli sorumluluklar düşmektedir. Türkiyeli Boşnak işadamları, son derece iyi tanıdıkları, kültürünü, insanını ve dilini bildikleri Sancak'ta başarılı yatırımlar gerçekleştirebilirler. Böylece hem Türkiye ekonomisine katkı sağlanır, hem de Sancak'ta yeni iş imkanları yaratılarak Boşnak gençlerinin göçü azaltılmış olur. Ayrıca ekonomik yatırımlar arttıkça Türk dış siyasetinin bölgedeki etkinliği de artacaktır. Çünkü her dış ekonomik yatırım, kaçınılmaz olarak beraberinde dış siyasal etki doğurur.

¹ Türkiye'de nüfus sayımlarında vatandaşlara etnik kökenleri/kimlikleri sorulmadığı için ve ayrıca Boşnaklar hakkında yeterli sayıda bilimsel sosyolojik araştırma yapılmadığı için günümüzde Türkiye'de yaşayan Boşnakların nüfusu ve sosyo-kültürel durumları hakkında bilgiler son derece yetersizdir ve doğruluğu tartışmalıdır. Bu konuda tahmini rakamlar ve güvenilirliği zayıf bilgiler

ileri sürülmektedir. Türkiye'de 1990 sonrasında çok sayıda Boşnak derneği kuruldu. Fakat Boşnak derneklerinin Türkiye'deki Boşnak nüfusu hakkında ileri sürdükleri rakamlar, "kendini kalabalık ve güçlü gösterme refleksiyle" abartılı olmaktadır.

Tarihi eserler modern ulusal kimliklerin kurucu, koruyucu ve taşıyıcı unsurlarıdır. Tarihi eser, sadece geçmişe ait yapı olmayıp, modern ulusal kimliğin önemli parçası ve simgesidir. Dolayısıyla Sancak'ta Osmanlı döneminden kalma tarihi eserler/yapılar, Sancak'taki Müslüman Boşnak kimliğinin önemli kurucu, koruyucu, taşıyıcı unsurlarıdır ve simgeleridir. Bunun farkında olan Sırbistan Krallığı ile Karadağ Krallığı, bölgeyi "Sırplaştırmak" ve "Karadağlılaştırmak" için tarihi Osmanlı-İslam yapılarını yok etmeye çalıştılar. Osmanlı-İslam kültüründen arınma siyaseti, Yugoslavya Krallığı döneminde, İkinci Dünya Savaşı yıllarında ve ayrıca YSFC'nin parçalandığı 1990'larda tüm şiddetiyle devam etti. YSFC döneminde (1945-1990) ise Osmanlı-İslam eserlerine yönelik yıkım, diğer dönemlere göre çok daha az gerçekleşti. Hatta sosyalist rejim, Yugoslavya'nın değişik bölgelerindeki önemli Osmanlı-İslam eserini (Mostar Köprüsü, Gazi Hüsrev Bey Camii gibi) koruma altına alıp günümüze kadar taşımayı başardı. Günümüze ulaşan Osmanlı-İslam eserleri muhakkak koruma altına alınmalı ve Türkiye'nin de yardımıyla en iyi şekilde restore edilmelidir. Çünkü Sancak'taki tarihi Osmanlı-İslam eserleri/yapıları, bölgede Müslüman Boşnak kimliğinin korunmasına ve geleceğe taşınmasına büyük katkı sağlıyor ve sağlayacaktır.

Sırbistan, Karadağ, Sancak ve tüm Balkanlar'da en önemli problemlerden birisi aşırı milliyetçilik. Aşırı milliyetçilik, öteki etnik, dinsel ve kültürel gruplara yönelik organize ayrımcılık ve şiddet uygulayan milliyetçilik türüdür. Balkan ülkelerinde aşırı milliyetçilik, 1980-2000 döneminde (yani sosyalizmden kapitalizme geçiş sürecinde işsizliğin ve yoksulluğun yaygınlaştığı yıllarda) hızla yükselişe geçti ve yaygınlaştı. Nitekim 1990'lı yıllarda eski Yugoslavya bölgesinde yaşanan savaşların önemli bir nedenini aşırı milliyetçilik oluşturdu. 1990'lı yıllara göre güç kaybetmiş olsa da, aşırı milliyetçilik 2000 sonrasında da varlığını devam ettirdi. Parlamentolarda, hükümetlerde ve devlet kurumlarında aşırı milliyetçi siyasetçiler, bürokratlar ve partiler halen mevcuttur, aktiftir ve güçlüdür. Ayrıca tüm Balkan ülkelerinde aşırı milliyetçi basın-yayın organları son derece etkilidir ve medyada aşırı milliyetçi söylem ne yazık ki yaygındır. Dolayısıyla, Sırbistan-Karadağ-Sancak dahil olmak üzere tüm Balkanlar'ın genel ortak sorunudur aşırı milliyetçiler.

Aşırı milliyetçilik ayrılmaya, nefrete ve çatışmalara neden olduğu için tüm Balkan ülkeleri ve ulusları için büyük bir tehlikedir. Bu tehlike Sırbistan, Karadağ ve Sancak'ta da mevcuttur. Dolayısıyla Sancak bölgesinde Sırp, Karadağlılar ve Boşnaklar arasında barışın korunması ve geliştirilmesi için aşırı milliyetçiliğin geriletilmesi gerekir. Bunun için de,

bölgedeki partiler, siyasetçiler, entelektüeller, din adamları, sivil toplum kuruluşları ve medya organları aşırı milliyetçiliğe kesinlikle destek vermemelidir. Sırbistan, Karadağ ve Sancak'ta – ve tabii ki tüm Balkanlar'da – aşırı milliyetçiliğe karşı birlikte mücadele edilmelidir. Bölgedeki aşırı milliyetçi partiler ve siyasetçiler zayıfladıkça barış ve demokrasi güçlenip gelişecektir. Barış ve demokrasinin gelişmesi ise, sadece Boşnaklara değil, bölgedeki tüm uluslara büyük faydalar sağlayacaktır.

Tarihsel Sancak sorununun en önemli gündemini "özerklik talebi" oluşturmaktadır. Bu, önemini ve tazeliğini her daim korumuş olan yaklaşık 150 yıllık gündemdir. Sancaklı Boşnaklar arasında siyasal özerklik talebi, bu bölge 1878'de Avusturya İmparatorluğu'nun kontrolüne geçtiğinden itibaren devam etmiştir. Özerklik talebi, Balkan Savaşları sonucunda Sancak bölgesi Sırbistan ile Karadağ'ın eline geçtikten sonra daha da artmıştır. Sosyalist Yugoslavya döneminde ise, Boşnak ulusuna tanınan geniş haklar, yetkiler ve güvenceler nedeniyle özerklik talebi rafa kaldırılmıştır. Fakat YSFC'nin parçalanması sürecinde Milošević liderliğindeki Sırp milliyetçiliğinin Boşnak ulusuna saldırmasıyla birlikte Sancaklı Boşnakların özerklik talepleri yeniden gündeme geldi. Özerklik talebi ve amacı, aşırı milliyetçi Milošević iktidarı devrildikten sonra da canlılığını devam ettirdi.

Geçmişte olduğu gibi günümüzde de Sırbistan ile Karadağ, Sancak bölgesine özerk eyalet statüsü vermesine karşı çıkmakta, özerklik talep eden Boşnak siyasetçileri ve partileri bölücülük yapmakla suçlamaktadır. Çünkü Sırbistan ve Karadağ, Sancak'a özerklik verilmesinin, bu bölgede ayrılıkçı hareketleri cesaretlendirip güçlendirmesinden çekinmektedir. Buna karşılık Boşnak siyasetçiler ve partiler ise; tarihsel olarak bölgenin Boşnaklara ait olduğunu, bölgede nüfusun çoğunluğunu Boşnakların ve Müslümanların oluşturduğunu, dolayısıyla, Sırbistan'da Katolik Macar azınlığın yaşadığı Voyvodina bölgesine özerklik verildiği gibi, Müslüman Boşnakların çoğunluğu oluşturduğu Sancak bölgesine de özerk eyalet statüsü verilmesi gerektiğini ileri sürüyorlar.

1878 Berlin Antlaşması'ndan buyana devam etmekte olan özerklik talebi/amacı, günümüzde Sırbistan - Karadağ ile Sancak Boşnakları arasındaki en önemli anlaşmazlık olmaya devam etmektedir ve yakın gelecekte de devam etmesi muhtemeldir. Bu tarihsel anlaşmazlığın en rasyonel ve demokratik çözümü; Sırbistan'a bağlı Voyvodina Eyaleti örneğinde olduğu gibi Sancak bölgesine de özerk eyalet statüsü verilmesi, buna karşılık olarak, Sancaklı Boşnakların radikal ayrılıkçı hareketlerden

uzak durarak Sırbistan ile Karadağ devletlerine olan bağlılıklarını göstermeleri ve bu konuda Sırp - Karadağ devletlerini ve kamuoyunu inandırmalarıdır. Ayrıca Sırbistan, Karadağ ve Boşnaklar "Sancak'a mutlak hakim olma" hevesinden uzaklaşarak bölgede "demokratik bir arada yaşama kültürü"nü benimseyip geliştirmelidir. Çünkü her ne kadar nüfusun çoğunluğunu Boşnaklar ve Müslümanlar oluşturuyor olsa da Sancak bölgesi, burada yaşayan tüm halkların tarihsel ortak evidir ve hiçbir halk "ortak ev"den dışlanmamalıdır. Boşnak, Sırp ve Karadağ halkları, aşırı milliyetçi heveslerden uzaklaştıkları taktirde "ortak Sancak evi"nde barış ve demokrasi içinde bir arada yaşayabileceklerdir.

Kaynakça

- Ağanoğlu, H. Y. (2001). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makus Talihi Göç. İstanbul: Kum Saati.
- Andrijašević, Ž. M. ve Rastoder, Š. (2006). Istorija Crne Gore. Podgorica: Centar za iseljenike Crne Gore.
- Babuna, A. (1996). "Değişen Boşnak Kimliği Üzerine", Toplum ve Ekonomi, Sayı 9, s. 71-88.
- Babuna, A. (2000). Geçmişten Günümüze Boşnaklar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Barnett, N. (2006). Tito. London: Haus Publishing.
- Bennett, C. (1995). Yugoslavia's Bloody Collapse: Causes, Course and Consequences. London: Hurst & Company.
- Bookman, M. Z. (1994). Economic Decline and Nationalism in the Balkans. New York: St. Martin's Press.
- Bora, T. (1994). Bosna-Hersek: Yeni Dünya Düzeni'nin Av Sahası. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Bougarel, X. (1996). "Bosnia and Hercegovina – State and Communitarianism", D. A. Dyker and I. Vejvoda (Ed.), Yugoslavia and After: A Study in Fragmentation, Despair and Rebirth, s. 87-115. London and New York: Longman.
- Brunner, G. (1994). "The Status of Muslims in the Federative Systems of the Soviet Union and Yugoslavia", E. Allworth (Ed.), Muslim Communities Reemerge: Historical Perspectives on Nationality, Politics, and Opposition in the Former Yugoslavia and Soviet Union, s. 183-213. Durham: Duke University Press.
- Bujosevic, D. ve Radovanovic, I. (2003). The Fall of Milosevic: The October 5th Revolution. New York and Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Catic, R. (2009). "Bosna Hersek ve Sancak'taki Boşnaklar: Boşnak Kimliğinin Gelişimi", C. Sancaktar (Ed.), Uluslararası Balkan Kongresi: Balkan Milletleri Arasında Etkileşim, s. 413-427. İstanbul: TASAM Yayınları.
- Cekić, S. (2005). The Aggression against the Republic of Bosnia and Herzegovina. Sarajevo: KULT/B.
- Ćirković, S. M. (2004). The Serbs. Trans. V. Tošić. Malden, Oxford and Carlton: Blackwell Publishing.
- Darby, H. C. (1968). "Serbia", S. Clissold (Ed.), A Short History of Yugoslavia, s. 87-134. Cambridge: Cambridge University Press.
- Owen, D. (1995). Balkan Odyssey. London: Victor Gollancz.
- Friedman, F. (2004). Bosnia and Herzegovina: A Polity of the Brink. London and New York: Routledge.
- Höpken, Wolfgang, H. (1994). "Yugoslavia's Communists and the Bosnian Muslims", E. Allworth (Ed.), Muslim Communities Reemerge: Historical Perspectives on Nationality, Politics, and Opposition in the Former Yugoslavia and Soviet Union, s. 214-247. Durham: Duke University Press.
- Imamović, M. (1998). Historija Bosnjaka. Sarajevo: Bosnjacka Zajednica Kulture.
- İslam Ansiklopedisi, Cilt 36 (2009). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- İzzetbegović, A. (2003). Tarihe Tanıklığım. Çev. A. Erkiyet, A. Demirhan ve H. Öz. İstanbul: Klasik Yayınları.
- İzzetbegović, A. (2005). Konuşmalar. Çev. F. Altun ve R. Ahmetoğlu. İstanbul: Klasik Yayınları.
- Judah, T. (1997). The Serbs: History, Myth and the Destruction of Yugoslavia. New Haven and London: Yale University Press.
- Karatay, O. (1997). Ba'de Harbi'l Bosna. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Klemenčić, M. and Žagar, M. (2004). The Former Yugoslavia's Diverse Peoples. Santa Barbara, Denver and Oxford: ABC-CLIO.
- Lytle, P. F. (1998). "Religion and Politics in Eastern Europe", S. P. Ramet (Ed.), Eastern Europe: Politics, Culture and Society since 1939, s. 304-324. Bloomington: Indiana University Press.
- Naimark, N. M. (2002). Fires of Hatred: Ethnic Cleansing in the Twentieth-Century Europe. London: Harvard University Press.
- Popovic, A. (ty). Balkanlar'da İslam. Çev. Komisyon. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Sancaktar, C. (2015). "Osmanlı Hâkimiyeti Altında Boşnak Ulusunun Doğuşu", Akademik İncelemeler Dergisi, Cilt 10, Sayı 2, s. 23-44.
- Shoup, P. (1968). Communism and Yugoslav National Question. New York and London: Columbia University Press.
- Ramet, S. P. (1994). "Primordial Ethnicity or Modern Nationalism: The Case of Yugoslavia's Muslims, Reconsidered", E. Allworth (Ed.), Muslim Communities Reemerge: Historical Perspectives on Nationality, Politics, and Opposition in the Former Yugoslavia and Soviet Union, s. 111-138. Durham: Duke University Press.
- Ramet, S. P. (1999). Balkan Babel: The Disintegration of Yugoslavia from the Death of Tito to the War for Kosovo. Colorado and Oxford: Westview Press.
- <http://en.wikipedia.org/wiki/Montenegro>
- <http://spp.rs/>
- <http://www.bscg.me>
- http://www.gov.me/organizacija/Sastav_Vlade?alphabet=lat
- <http://www.parlament.gov.rs/>
- <http://www.srbija.gov.rs/>
- <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/mj.html>
- <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/ri.html>
- www.skupstina.me